

SEFERÎLİK ve HÜKÜMLERİ

Prof. Dr. Fahrettin ATAR Prof. Dr. Bedreddin ÇETİNER
Dr. Emin AŞIKKUTLU Doç. Dr. İsmail YİĞİT
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN Doç. Dr. Vecdi AKYÜZ
Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ Prof. Dr. Mehmet ERKAL
Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN Prof. Dr. Hamza AKTAN
Doç. Dr. Davut YAYLALI Prof. Dr. Celal YENİÇERİ
Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ Prof. Dr. Mustafa BAKTİR
Doç. Dr. Faruk BEŞER Doç. Dr. Abdülaziz BAYINDIR
Âyetullah Ca'fer SÜBHÂNİ Prof. Dr. Mustafa ÖZ
Prof. Dr. Ziya KAZICI Doç. Dr. Ali Murat DARYAL
Doç. Dr. Mehmet ERDOĞAN

BU KİTAP

İSLAMİ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

ENSAR NEŞRİYAT

SÜNNET' DE SEFERLİK

Dr. Emin ÂŞIKKUTLU
M. Ü. İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

A. GENEL OLARAK

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ *"Eğer kâfirlerin size kötülük etmesinden korkarsanız, yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazları kısaltarak kılmanızda bir sakınca yoktur"* buyurmuş ve düşman korkusu şartına bağlı olarak yolculuk esnasında namazların kısaltılabileceğini beyan etmiştir. Ancak böyle bir gerekçenin bulunmadığı yolculukta namazların kısaltılıp kısaltılmayacağı merak konusu olmuş ve Hz. Ömer (r.a.)'in konuyla ilgili sorusu üzerine, Rasûlullah (s.a.v.) *"Bu, size Allah'ın bir ikramıdır, onun ikramını kabul edin"* buyurarak yolculukta mutlak mânâda kasrın devam ettiğini açıklamıştır. Kasrın ne zaman ve nerede başlayıp, ne zaman ve nerede sona ereceğini, hangi namazların kasredileceğini veya cem'edileceğini, seferde genel olarak nâfile namaz kılınıp kılınamayacağını, kısaca yolcunun nasıl namaz kılacağını söz, fiil ve takrirleriyle açıklamış ve böylece "Kur'ân'ı açıklama görevini" yerine getirmiştir. Biz de bu çalışmamızda, öncelikle Hz. Peygamber'in konuyla ilgili uygulamaları ve bunların sahâbe hayatına yansımaları ile ilgili, hükme medâr olabilecek hadisler hakkında, en güvenilir hadis kaynaklarını esas alarak bilgi vermeye çalışacağız.

B. TEMEL HADİS KAYNAKLARINDA SEFER KONUSU VE BOYUTLARI

Elde mevcut ilk hadis musannefâtı örneklerinden olan İmam Mâlik'in (ö. 179/795) Muvattaı, Abdurrazzâk b. Hemmâm (ö. 211/

826) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) Musannefleri ile Kütüb-i sitte ve daha sonraki hadis eserlerinde, sefer konusu bazen İmam Mâlik'in Muvatta'ı, Müslim ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) Sahih'lerinde olduğu gibi açıkça "kitab" ana başlığı altında, bazen de Buhârî (ö. 256/870) ve İbn Huzeyme'nin (ö. 311/923) Sahihleri ile, Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvûd (ö. 275/888), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce (ö. 273/886) ve Dârimî'nin sünenleri, daha sonraki dönemde de Beğavî'nin (ö. 516/1122) Şerhu's-Sünne, (ö. 255/868) ve İbnü'l-Esir'in (ö. 606/1209) Câmi'ul-Usûl adlı eserlerinde "ebvab" başlığı altında fakat "kitab" hacminde konulara ayrılarak ayrı bir bölüm halinde yer almıştır.

Bu eserlerde konu genel olarak, önce meşrûiyet ve hüküm açısından ele alınmış, sefere çıkılan yerin mesafesi, sefer halinin başlangıç ve bitiş yeri, kasr müddetinin tayini, namazların cem'i, nâfile (tetavvu') namazlar, seferde imamet ve oruç gibi alt başlıklarla incelenmiştir. Biz de konuyu bu çerçevede ve tarzda, bir sempozyum sınırları içinde, detay ile ilgili tartışmaları ilgili sahanın uzmanlarına bırakarak incelemeyi uygun gördük.

C. HZ. PEYGAMBER'İN SEFER ÂDÂBI

Rasûlullah'ın nübüvvetten sonra çıktığı seferler dört grupta toplanabilir: Birer kez hicret ve hac, dört kez umre ve çoğu defa savaş seferleri. Resûlullah sefere çıkarken, yanında götürüleceği hanımını kur'a ile belirler, yolculuk için Perşembe günlerini ve günün ilk saatlerini teteih ederdi. Yolculuğa çıkmak üzere binitine daha ayağını atarken "Besmele" çeker ve bindikten sonra Zuhruf Süresi'nin 13. ve 14. âyetlerini okur, dua ederdi. Yolculuk esnasında tepelere çıkınca tekbir getirir, vadilere inince tesbih eder, konakladığında isti'âzede bulunur ve beraberindeki yolcuların öteye beriye dağılmamalarını emreder, ulaşmak istediği yere yaklaşınca da yine dua ederdi. Yolculuğa çıkmak isteyenlere bir veya iki kişi olarak değil, en az üç kişi olarak çıkmalarını ve kendi aralarından birini grup başkanı seçmelerini, takvayı elden bırakmamalarını tavsiye eder, uğurlama esnasında "*Sizin dininizi, emanetlerinizi ve amellerinizin sonucunu Allah'a havale ediyorum*" diyerek vedalaşır, sonra da "*Allahım! Onun yolunu kısalt ve yolculuğunu kolaylaştır.*" diye dua ederdi. Resûlullah'ın yolculuğa çıkanlara önemli bir tavsiyesi de bindikleri hayvanların haklarını gözetmeleriydi. Bu konuda, Ebû

Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Resûlullah: *"Otlak yerlerde deve-lerinizi otlatın. Kurak yerlerde süratlerini artırın ve zindeliklerin-den yararlanın. Mola verdiğinizde, yol kenarlarında konaklamaktan da kaçının"* buyururdu.

Hz. Peygamber, yolculuğunu tamamlayıp dönerken sefer duâ-sını, *"Biz dönenleriz, tevbe ve ibadet edenleriz, yalnızca rabbimize hamdedenleriz."* ilâvesiyle okur, ashâbına da yolculuktan dönüşte acele etmelerini, eve gitmeden önce mahalle mescidinde iki rek'at namaz kılmalarını ve mecbur kalmadıkça eve gece gitmemelerini tavsiye ederdi.

D. SEFERDE NAMAZ

1. Seferde Namazların Kısaltılmasının Meşrûiyeti ve Hükümü

Seferde dört rek'atlı farz namazların kısaltılmasına imkân veren Nisâ Sûresi'nin 101. âyeti ışığında, Hz. Peygamber'in bu yöndeki uygulamalarını anlatan haberler tevâtür derecesindedir. Bunlar arasında en meşhur olanları, İbn Ömer ve Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet edilen şu iki hadistir: İbn Ömer şöyle demiştir: *"Rasûlullah ile birlikte yolculuğa çıktım. O, yolculuklarında iki rek'atten fazla namaz kılmazdı. Ebû Bekr, Ömer ve Osman da böyle yaparlardı"*. Hz. Enes de *"Rasûlullah ile birlikte Medîne'den Mekke'ye doğru yola çıktık, tekrar Medîne'ye dönünceye kadar namazları ikişer rekat olarak bize kıldırıldı."* demiştir. İbn Ömer'in de bu konuda Enes rivâyetine benzer bir rivâyeti vardır. Seferde namazları kısaltarak kılmanın düşman korkusu şartına bağlı olmadan devam ettiğine dair Hz. Ömer hadisi yukarıda geçmişti. Ayrıca İbn Abbas, Hz. Peygamber'in Allah'tan başka kimseden korkmadığı yani güven ortamı içindeyken bile seferde farz namazları iki rekat olarak kıldığını söylemiştir. Hz. Osman'ın ilk altı (bir rivâyete göre sekiz) yıllık hilâfeti hariç tutulursa râşid halifeler ve sahabe, Hz. Peygamber'in bu uygulamasına bağlı kalmışlardır.

Kasrın meşrûiyeti hakkında oluşan fikir birliğine rağmen, bu meşrûiyetin ruhsat mı yoksa azîmet mi (câiz mi vâcip mi) ifade ettiği konusunda, yine bu konudaki hadisler esas alınarak ihtilâf edilmiştir. Burada, söz konusu ihtilâfın detaylarını fıkıhçılara bırakarak tarafların dayandıkları hadislerle değineceğiz.

Seferde kasrın gerekli (vâcip) olduğunu söyleyenler, Hz. Âişe, Hz. Ömer, İbn Ömer ve İbn Abbas'ın sözlerine dayanırlar. Buna göre Hz. Âişe: "Namaz (aslında) iki rekat olarak farz kılınmıştır. Seferde bu asl üzerine bırakılmış, haza da buna iki rekat daha eklenmiştir." Hz. Ömer ise, "Bayram namazları, Cuma namazı ve sabah namazı hep iki rekattır. Seferinin namazı da kısaltılmış değil, tamdır ve Nebî'nin diliyle iki rekattır." demiş, oğlu Abdullah da, Hz. Peygamber'in kendilerine seferde namazı iki rekat olarak kılmalarının Allah'ın emri olduğunu söylediğini ve Hz. Peygamber'in yaptığı gibi namazı kıldıklarını ifade etmiştir. İbn Abbas: "Allah Teâlâ, Peygamberiniz'in diliyle namazı haza da dört, seferde iki rekat, korku ortamında ise bir rekat olarak farz kılmiştir" diyerek Hz. Ömer'in sözüne benzer bir ifade kullanmıştır.

Ancak bu hadisler metin açısından bazı tenkidlere maruz kalmıştır. Hz. Âişe'den rivâyet edilen hadisin senedi sahîh olmakla birlikte, onun, namazın farz kılınışı olayına yetişemediği için rivâyetinin mevkûf olduğu, merfû olduğu kabul edilse bile böyle önemli bir olayın tevatüren sâbit olması gerektiği iddia edilmiştir. Ne var ki, bir ibadet olarak namazın, re'yin sınırları dışında kalması (Mahall-i re'y ve ictihad olmaması) sebebiyle usul kurallarına göre söz konusu rivâyetin, hükmen merfû' bir hadis olduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan, Hz. Âişe'nin, anlattığı olaya şahid olmayıp başka bir sahâbî'den duymuş olsa bile rivâyetinin sahâbî mürseli olması gerekir ki, sahâbe mürseli ile amel etmenin câiz olduğunda ittifak vardır. İbn Abbas'ın sözü de muteber hadis kaynaklarında geçmesine rağmen, değerli ve takvâ sahibi bir sahâbî olarak onun: "Allah, seferde namazı Peygamberiniz'in dilinden iki rekat olarak farz kıldı" şeklinde elinde bir delil olmaksızın Allah'dan doğrudan nakilde bulunmasının söz konusu olamayacağı gerekçeyle eleştirilmiştir. Halbuki, hadiste geçen "alâ lisani nebiyyiküm" ifadesi, bu sözün Allah'dan değil, aksine, Allah'dan aldıklarını kendi ifadesiyle insanlara aktaran Hz. Peygamber'den sâdir olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu tenkid de tutarlı değildir.

Kasrın bir ruhsat olduğu görüşünün temelinde ise, kasr âyeti'nin yanında yine Hz. Âişe ve Hz. Ömer'den nakledilen iki hadis vardır: Hz. Âişe hadisine göre Rasûlullah seferde bazen kasreder bazen tamamlardı; bazen oruç tutar bazen tutmazdı. Başka bir rivâyete göre Hz. Âişe, Rasûlullah ile birlikte Ramazan ayında umre yapmak üzere yola çıktıklarında, Rasûlullah, oruç tutmaz ve

namazları kasreder; kendisi ise hem oruç tutar hem de namazları tam kılar. Hz. Ömer hadisinde, sefer âyeti ile ilgili soruya cevaben Rasûlullah'ın, *"Namazları kısaltmak, Allah'ın size bir ikrâmıdır"* buyurması kasrın bir ruhsat olduğunun başka bir delili olarak gösterilmiştir. Ne var ki İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, seferde Hz. Peygamber'in dört rek'atlı namazları daima iki rek'at olarak kıldığını, dört rek'at kıldığına dair hiç bir sahih haberin bulunmadığını, Hz. Âişe'den gelen birinci rivâyette bir râvî hatasının olduğunu, doğrusunun ikinci rivâyetteki gibi "o kasrederdi ben tamamlardım; o orucu bozar ben bozmazdım" şeklinde olması gerektiğini söyledikten sonra Hz. Âişe'ye isnad edilen birinci rivayet hakkında İbn Teymiye'nin "Bu söz Allah'a iftiradır", İkinci rivayet hakkında da "Bu söz bâtıldır. Çünkü, *"Allah namazı seferde ikişer rek'at olarak farz kıldı. Rasûlullah Medîne'ye hicret edince hazar durumunda namaza ilâve yapıldı, seferde ise aynen kaldı."* diyen Hz. Âişe'nin, Rasûlullah'a ve bütün ashabına muhâlefet ederek namaz kılması nasıl düşünülebilir ve kendisinden rivâyet edilen böyle bir haber nasıl sahih olabilir." dediğini nakleder.

Hz. Osman'ın, hilâfetinin ilk 6 (veya 8) yılına kadar kasrederken bundan sonra Mina'da kasretmemesi başta İbn Mes'ûd olmak üzere bazı sahâbîlerce sünnete aykırı olduğu gerekçesiyle hoş karşılanmamıştır. Onun bu tatbikatı hakkındaki birkaç değişik yorum arasından İbnü'l-Kayyım, *"Bir kimse bir yerde evlenirse orada mukîm gibi kılsın"* hadisine dayanarak aslında onun da Mina haricinde daima kasrettiği, fakat Mina'da evlenmesi veya orada hanımının bulunması sebebiyle kasrettiğine dair yorumu daha çok kabule şayan görmüşse de bu hadis, senedinde inkıta bulunması ve râvîlerinden İkrime b. İbrahim'in taz'if edilmesi sebebiyle ihticac değeri taşımayacağı için böyle bir tercihe delil olması söz konusu değildir. Hz. Âişe'nin de Rasûlullah'ın vefatından sonra tam kılmasının sebebi, Hz. Osman gibi onun da te'vil edip kasrı korku şartına bağlamasına, mü'minlerin annesi olması (ümmü'l-mü'minîn) sebebiyle her yer onun vatanı mesabesinde sayılmasına veya Urve'nin, babasından rivâyetine göre "dört rek'at kılmak bana zor gelmiyor" demesine bağlanmak istenmiştir.

2. Kasır Mesâfesi

Bu konuda Rasûlullah'a isnâd edilen ve kasır mesâfesini muayyen bir zaman ve mesafe birimi ile kesin ve net olarak sınırlayan

merfû' bir hadis sabit olmayıp Hz. Peygamber ve sahâbenin çeşitli tatbikatına dair farklı haberler mevcuttur. Bu haberlere dayanılarak *kasır mesafesi zaman veya mesafe birimleriyle tesbit edilmeye çalışılmıştır*. İbn Ömer'in bir tam günde katedilebilecek yere giderken kasrettiği, İbn Abbas'ın da: "Seferîlik mesafesi bir tam gündür. Bundan daha kısa seferlerde kasredilmez" dediği rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber'in "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kadınlara, mahremsiz olarak bir gün ve gecelik mesafeye sefere çıkmaları helâl olmaz." hadisini zikrettiği bab başlığında İmam Buhârî, "Hz. Peygamber, bir tam günlük mesafeye yolculuk yapmayı sefer olarak adlandırmıştır", demesi, onun da bu görüşte olduğunu göstermektedir.

İmam Mâlik, İbn Ömer'in Medîne'ye 4 berîdlik yani 88,704 km. lik uzaklıkta bulunan Reym, Zâtü'n-nusub ve Tâife giderken kasrettiğini, fakat 1 berîdlik yani yaklaşık 22,2 km. lik mesafede kasretmediğini bildirmiştir. İbn Abbas da, Atâ b. Ebî Rabâh'ın "Arafat'a veya Mina'ya giderken kasredilir mi?" sorusuna "Hayır, ama Cidde, Usfan ve Tâife giderken kasredilir" cevabını vermiştir. Bütün bu yerlerin Mekke'ye uzaklığı 4 berîd yani yaklaşık 88,7 km. dir. İbn Abbas'dan merfû olarak rivâyet edilen "Ey Mekkeliler! Mekke-Usfan arasından daha kısa mesafede namazlarınızı kısaltmayınız. Mekke-Usfan arası da dört berîddir" hadisi ise, Dârekutnî'nin belirttiğine göre mevkûf bir hadistir.

Enes b. Mâlik'in rivâyetine göre Rasûlullah ile birlikte vedâ haccına gitmek üzere Medîne'den yola çıktıklarında (Medîne'ye üç mil yani 5,544 km. mesafede bulunan Zü'l-Huleyfe'de ikinci namazını iki rekat kılmıştır. Yine Hz. Enes'in söylediğine göre Rasûlullah, üç millik (5,544 m.) veya üç fersahlık (49,896 m.) (Şu'be şüphe etmiştir) mesâfede namazı kasrederdi. Saîd b. Mansûr'un Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet ettiğine göre de Rasûlullah, 1 fersah yani üç mil mesafede kasrederdi ki, bu da Enes rivâyetini desteklemektedir. İbn Hacer, dört berîd yani yaklaşık 88.7 km. lik mesafenin, bir tam günlük yürüyüşle katedilebileceğini söyleyerek zaman ve mekân bakımından sefer mesafesini belirleyen rivâyetlerin aslında aynı sonuca vardığını belirtmek istemiştir. Enes'den gelen diğer hadisi de böyle anlamak gerekir.

Sefer mesafesinin tayininde, yolculuğa başlanan nokta ile varılmak istenen/yer arasındaki toplam uzaklığı, yolculuk esnasında kasredilmeye başlanacağı yerin yola çıkış noktasına olan uzaklığı ile karıştırmamak gerekir. Yukarıda geçen ve Enes'den

nakledilen hadislerde daha çok sefere çıkınca kasrın başlayacağı mesafe anlatılmaktadır. Bu durum dikkate alındığında kasır mesafesi ile ilgili farklı rivâyetler arasında ciddi bir çelişkinin olmadığı görülmektedir.

İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, Hz. Peygamber'in, seferde namazın kısaltılması veya orucun açılması ile ilgili olarak ümmetine muayyen ve mahdut bir mesafe belirlemeyip mutlak bıraktığını, buna rağmen Rasûlullah'a isnad edilen ve sefer mesafesini bir, iki, üç gün gibi zamanla sınırlayan hiç bir rivâyetin sahîh olmadığını kesin bir dille ifade eder.

3. Kasır Müddeti

İkamet niyetine bağlı sefer halinin ne kadar devam edeceği hususunda farklı rivâyetler mevcuttur. Hz. Enes'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah, Vedâ haccı için Mekke'de bulunduğu on günlük süre içinde hep kasrederek namaz kılmıştır. İmran b. Husayn rivâyetine göre ise Fetih yılında Rasûlullah, Mekke'de kaldığı 18 gün zarfında kasretmiş ve Ey Mekke'liler! Siz dörde tamamlayın, çünkü biz seferiyiz demiştir. İbn Abbas ise Hz. Peygamber'in kasrettiği bu sürenin 19 gün (Ebû Dâvûd'un süneninde 17 olarak da geçiyor) olduğunu ve kendilerinin de bir yerde 19 gün ikamet ettiklerinde kasredip daha fazla kalma durumunda ise tamamladıklarını söylemiştir. İbn Abbas'dan gelen iki rivâyet daha vardır ki, birinde bu süre 15 gün, diğerinde 20 gün olarak geçmektedir. Bu durum, İbn Abbas'dan gelen rivâyetlerde iddirab olduğunu göstermektedir. Beyhakî, bu rivâyetler içinde Buhârî'de de yer alan "19 gün kaldı" şeklindeki rivâyeti en sahîh diye nitelendirir.

İkamete niyet etmeksizin, bir yerde ne kadar kalacağı belli olmayan seferinin ne kadar zaman kasredebileceğine dair İbn Abbas'tan nakledilen, Rasûlullah'ın Huneyn'de 40 gün kaldığı ve bu süre içinde namazları kasrettiği şeklindeki rivâyet ise sahîh değildir.

İmam Mâlik, İbn Ömer'in Mekke'de 10 gün kaldığını ve cemaatla birlikte kıldığı namazların haricinde kasrettiğini ve: "İkamete niyet etmedikçe seferî olarak kılarım, isterse 12 gece kalayım" dediğini rivâyet etmiştir. Hatta İbn Ömer'in, 6 ay ikamet etmek zorunda kaldığı Azerbaycan'da namazları kasrederek kıldığı söylenmiştir.

4. Seferde Namazların Cem'i

Hız. Peygamber'in sefere çıkarken ve sefer esnasında öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazını cem'i-takdim veya cem'-i te'hir yaparak kıldığı Enes b. Mâlik, Muaz b. Cebel ve İbn Abbas tarafından rivâyet edilen hadislerle sabittir. Enes hadisine göre Rasûlullah, öğle vakti girmeden önce yola çıkmaya niyetlenince, öğle namazını ikindi vaktine kadar tehir eder, sonra ikisini birlikte kılar. Eğer öğle vakti girmişse öğle namazını kılar, sonra yola çıkardı. İbn Abbas hadisinde, Hız. Peygamber'in seferde, öğle ile ikindi öğle veya ikindi vaktinde, akşam ile yatsıyı da akşam veya yatsı vaktinde (cem'-i takdim veya cem'-i te'hir) kıldığı belirtilmektedir. Mu'az hadisinde ise Hız. Peygamber Tebuk seferinde akşam vakti girdikten sonra yola çıkmış ve yatsıyı öne alarak akşam namazı ile birlikte kılmıştır. İbn Ömer'in de âcil durumda akşam ile yatsı namazını birleştirerek yatsı vaktinde kıldığı ve "Rasûlullah, âcilen sefere çıkarken böyle yapardı" dediği rivâyet edilmiştir. Ancak Hız. Enes ve İbn Ömer'in bu konudaki başka rivâyetlerinde, seferde cem'in mutlak olmadığına âcil durumlarda tatbik edilebileceğine dair Hız. Peygamber'den pek çok nakiller vardır. Buna karşılık İbn Abbas'dan gelen pek çok rivâyette de korku, sefer ve yağmur gibi özel durumlar olmadığı halde Rasûlullah'ın öğle ile ikindi ve akşam ile yatsıyı cem'ettiği bildirilmiş, sebebini soranlara İbn Abbas: "Rasûlullah, ümmetine zorluk çıkarmak istemedi" şeklinde açıklamıştır. Diğer taraftan İbn Mes'ûd'un, Arafat'ta öğle ile ikindi öğle namazı vaktinde; Müzdelife'de de akşam ile yatsıyı yatsı namazı vaktinde kılması müstesna, Rasûlullah hiç bir namazı vaktinin dışında kılmadığını yeminle ifade ettiği hadis, Arafat ve Müzdelife dışında seferinin namazları cem' edemeyeceğini savunanların delili olmuştur.

5. Seferde Nâfile Namaz Kılmak

İbn Ömer'in rivâyetine göre Hız. Peygamber, sefer halinde farz namazlardan başka namaz kılmazdı. Bu rivâyette kılmadığı belirtilen namaz, ikamet halinde farzların öncesinde ve sonrasında düzenli olarak kılınan (sünen-i râtibe denilen) sünnetlerdir. İbn

Ömer bir sözünde Rasûlullah, Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile hacca gittiğini, hiç birinin gündüz vaktinde nafîle namaz kılmadığını belirterek “*Şüphesiz ki sizin için Allah'ın Rasûlünde güzel bir örnek var*” âyetini okumuş, bu uygulamanın gündüz vaktine yani öğle ve ikinci namazına mahsus olduğunu anlatmak istemiş, kendisi de bu doğrultuda amel etmiştir. Nitekim Âmir b. Rabî'a'nın rivâyetine göre Rasûlullah , sefer hâlinde geceleyin bineği üzerinde nafîle namaz kıları.

Rasûlullah seferde vitir ve nâfile namaz kılmak istediği zaman kıbleyi araştırmadan bineğinin üzerinde ve bineğinin gittiği yönde îmâ ile kılar fakat farz namazları mutlaka inerek yerde kıları

6. Seferde İmâmet

Seferinin namazda, mukîm olan imama uyabileceği konusunda Hz. Peygamber, “İmam, kendisine uyulmak için tayin edilmiştir. İmama uyunca farklı davranmayınız.” buyurmuştur. İbn Abbas, seferinin mukîme uyduğunda dört rekat kılmasının sünnet olduğunu söylemiştir. İbn Ömer de buna göre amel etmiştir. Mukîmin de seferîye uyabileceğine dair İmran b. Husayn tarafından şu hadis rivâyet edilmiştir: “*Rasûlullah ne zaman sefere çıktıysa, dönünceye kadar (farzları) hep iki rekat olarak kılmıştır. Hz. Peygamber Mekke fethinde orada 18 gün kalmış, akşam namazı dışındaki namazları hep ikişer rekat olarak kıldırılmış ve namaz sonunda “Ey Mekke halkı! (kalkın ve iki rekat daha kılarak) namazınızı tamamlayın, çünkü biz seferîyiz” demiştir.*

7. Seferde Oruç

Seferde oruç tutup tutmama serbestliği Bakara Sûresi'nin 184. âyetiyle sabittir. Rasûlullah da yolculuk hâlinde, ashab huzurunda bunu bizzat uygulamış ve bu amaçla su veya yemek isteyerek orucunu açmıştır. Abdullah b. Abbas tarafından rivâyet edilen bir hadiste Ramazan ayına tesadüf eden fetih seferinde Hz. Peygamber, Ufsan denilen yere varınc. bir miktar su istemiş ve gündüz vakti, insanların gözleri önünde su içerek orucunu bozmuştur. Aynı olayı Huneyn seferinde de tekrarlamıştır. Bununla birlikte oruç tutup

tutmamayı yolcuların arzusuna bırakmış, oruç tutmaya düşkün olan Hamza b. Amr'a "ister tut, ister tutma" demiştir.

Ebû Saîd el-Hudrî ve Enes tarîkiyle gelen rivâyetlerde Rasûlullah ile birlikte sefer esnasında yolcular arasında oruç tutan veya tutmayanların bulunduğu, hiç bir kimsenin bu nedenle diğerini kınamadığı bildirilmiştir. Ancak, özellikle savaş seferlerinde yaşanan sıcak, izdiham ve önemli zamanlarda, ashabını iftar etmeye teşvik etmiş, oruç tutmada ısrar edenleri de azarlamıştır.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin anlattığına göre, fetih seferinde düşmana yaklaştıkları zaman "iftar etmeniz size daha çok kuvvet kazandırır" diyerek mücahidleri oruçlarını açmaya teşvik etmiştir. Hatta aynı olayda, önce kendisi sahâbenin huzurunda orucunu açtığı halde, açmayanların da bulunduğunu öğrenince "Onlar âsidir, onlar âsidir." diyerek şiddetli bir tepki göstermiştir. Sıcak bir günde oruç tutanların bayılıp yere düşerken, iftar edenlerin ayakta kaldığını görünce, "Oruçlular düştü, oruç tutmayanlar ayakta" diyerek tepkisini, belki biraz da alaycı bir üslûbla dile getirmiştir. Kısaca, bu gibi sıkıntılı anlarda oruç tutmanın hayırdan sayılamayacağını ifade etmiştir.

Özet olarak söylemek gerekirse Kur'ân'da, korku şartı dışında mutlak ve mücmel olarak zikredilen seferîlik konusu, Hz. Peygamber'in, sefer öncesi hazırlıklardan başlayıp sefer sonuna kadar devam eden merhalelerle ilgili kavî, fiilî ve takrîrî uygulamalarıyla "**Din kolaydır, dinde zorluk yoktur**" ilkesine bağlı kalınarak pratik hâle getirilmiştir. Bu durum, sünnetin dindeki yerinin belirlenmesi açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Seferîliğin temelde olağanüstü bir olay olması yanında bu konudaki uygulamaların büyük bir kısmının ayrı ayrı yerlerde ve son derece değişken savaş şartlarında meydana geldiği dikkate alınır- sa, seferîlikle ilgili rivâyetler arasında görülen ihtilâfların büyük ölçüde giderilmesi de mümkün gözükmektedir. Bu amaçla seferîliğe dair hadislerin hadis usûlü kurallarına göre tenkîde tâbî tutulmasının gereğine inanıyor, bu yönde bir hatta birkaç çalışmanın yapılması temennîsiyle hepinize saygılar sunuyorum.